

ISTORIKAS LIUDAS TRUSKA APIE STEIGIAMOJO SEIMO VEIKLĄ

SEIMO VEIKLA

DARBO PRADŽIA

Steigiamajam Seimui pradedant darbą, Lietuva, pasak A. Smetonos, „jau buvo panaši į valstybę: turėjo, nors ne visą, savo žemės plotą [apie 55 000 km² su beveik 2 mln. gyventojų], turėjo kariuomenę ir sukurtą valstybės aparatą, aptvarkytus finansus ir pramuštą kelią prekybai su užsieniais“¹. 1920 m. birželio 23 d. K. Griniaus Vyriausybės deklaracijoje sakoma, kad „niekuomet dar Lietuvoj neturėta tiek pradinių ir vidurinių mokyklų; įsteigta aukštoji mokykla [Aukštieji kursai Kaune] su keliomis dešimtimis lektorių ir šimtais studentų. <...> Pakankamas pereitų [1919 metai buvo labai derlingi] ir šių metų dirvų užsėjimas ir derlius rodo, kad šalis sparčiai artinasi į normalų gyvenimą“. Tačiau Lietuvai dar nepriklausė Klaipėda, o visa rytinė šalies dalis su sostine Vilniumi buvo okupuota lenkų; nė su vienu kaimynu nebuvo sureguliuota valstybės siena. Lietuva dar nebuvo pripažinta Antantės valstybių, nebuvo sudaryta taikos sutartis su Rusija, nebuvo tvirtų ryšių ir su Baltijos šalimis.² Šalies viduje jautėsi stipri komunistų veikla.

Gegužės 15 d. lijo iš pat ryto. Tačiau kauniečių, ir ne tik jų, nuotaika buvo pakili. Ministrų kabineto potvarkiu gegužės 15 d. buvo paskelbta ne darbo diena ir iškilmingai švenčiama visoje šalyje.³ [...]

1920 m. rudenį — grėsmingiausias laikotarpis besikuriančios valstybės istorijoje po 1918 m. pabaigos—1919 m. pradžios. Buvo sprendžiamas klausimas: būti ar nebūti Lietuvai, Lietuvos valstybei? Rugsėjo 25 d. sušauktame nepaprastajame Seimo posėdyje, išklaudus Ministro Pirmininko pranešimą apie sunkią padėtį fronte, taip pat atstovų kalbas, buvo priimtas kreipimasis į gyventojus „Piliečiai!“, kuriame buvo skelbiama, kad jie gintųsi nuo lenkų „kas kuo galėdamas: stodami į šaulių būrius, duodami kariuomenei išlaikyti, ginklams pirkti savo turtą. <...> Kiekvienas padorus jaunuolis, sveikas vyras turi sėst ant savo žirgo ir karan joti arba miškuose, krūmuose susitelkus sekti kiekvieną lenko užpuoliko žingsnį ir kautis su jais, kovoti, kol nė vieno ginkluoto lenko mūsų žemėje neliks.“ Ugingą kalbą nepaprastajame posėdyje pasakė Mykolas Sleževičius. Pasak jo, savo rinkėjams, visai Lietuvos liaudžiai reikia pasakyti, kad „jau atėjo metas mesti ramų darbą; atėjo metas, kada kiekvienas <...>, kas gali ginklą pakelti — kad eitų ir imtųsi ginklo. Jei trūks mums šautuvų, mes turim paimti kirvius, mes turim paimti dalgius, šakes“⁴.

Karas su grobikais lenkais iškart tapo visos liaudies karu, aiškiai nukreiptu prieš dvarininkus. Minėtoje kalboje M. Sleževičius sakė: „Visos dvarininkų žemės turi būti tuojau paimtos ir darbo žmonėms atiduotos“, nes „kur dvaras, ten ir šnipų lizdas. Kur dvaras, iš ten eina paštas į Lenkiją. <...> Sergėkim juos [dvarininkus], kad kiekvienas jų žingsnis būtų mūsų žinioj. <...> Mes kviečiam visus — kiekvieną valdžios įstaigą, kiekvieną mūsų pilietį — sekti kiekvieną dvarininko žingsnį“. Kartu oratorius pažymėjo, kad lietuviai ne prieš visus lenkus: reikia prabilti į lenkus darbininkus ir valstiečius, ypač gyvenančius Vilnijoje, kad „mes ne prieš juos, o tik prieš dvarininkus, kurių dvarai visoj Lietuvoj, taip pat ir Vilniaus gubernijoje, bus atimti ir atiduoti darbo žmonėms“. M. Sleževičiui pritarė LKDP lyderis M. Krupavičius. Jis teigė, kad kovoti lenkų legionams labai daug padeda tam tikra to meto visuomenės dalis — dvarininkai, gal ne visi, bet dauguma. „Mums reikia stot į kovą su

¹ A. Smetona, „Nepriklausomybės paskelbimas ir įgyvendinimas“, in A. Smetona, *Pasakyta parašyta: kalbos ir pareiškimai*, sudarė L. Sabaliūnas, t. 2, Boston, 1974, p. 120.

² 1920 m. sausio 12 d. laiške Jurgiui Šauliui A. Smetona tokią Lietuvos padėtį pavadino „puikiąja izoliacija“ (A. R. Senn, *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918-1920*, Vilnius, 1992, p. 147).

³ „Įsakymas“, *Laisvė*, 1920 05 13, nr. 103.

⁴ *SSD*, 1920 09 25 posėdis, p. 401-402.

jais", — teigė M. Karpavičius, tačiau jis siūlė kovoti ne revoliuciniu būdu, o įstatymais.⁵ M. Kurpavičiui pasiūlius, spalio 13 d. Seimas papildė Krašto apsaugos ypatinguosius įstatus: esant karo padėčiai, visuomenei ir kariuomenei pavojingus asmenis galima izoliuoti koncentracijos stovyklose.⁶ Spalio 14 d. Seimas priėmė puskarininkių ir papildomo naujokų šaukimo į kariuomenę įstatymus, spalio 20 d. — Moksleivių mobilizacijos įstatymą. Spalio 22 d. Seimas įgaliojo Finansų ministeriją skirti nepaprastąjį iki 100 mln. auksinų dydžio paskolą valstybės gynimo reikalams.⁷

Paskutinėmis rugsėjo dienomis Kaune susikūrė Lietuvos gynimo komitetas (LGK) (pirmininkas — M. Sleževičius (LSLDP), vicepirmininkas — M. Krupavičius (KD blokas), išdininkas — O. Biuchleris (vokiečių atstovas), sekretorius — P. Ruseckas (LSDP), nariai — kunigas J. Vailokaitis, V. Putvinskis (LSS atstovas), O. Finkelšteinas (žydų frakcija)⁸, o visoje šalyje, apskrityse, valsčiuose ir miesteliuose, kūrėsi skyriai. Rugsėjo 30 d. LGK atsišaukime „Ginkimės nuo Lenkų“ buvo akcentuojama kova su lenkais dvarininkais, kurie nori išsaugoti Lietuvoje savo dvarus. Jei nugalės lenkai, nebus žemės reformos. Kova su lenkais — kova už laisvę ir žemę. Todėl „tenebūnie dabar nė vieno lietuvio, lietuvaitės, kuris lenkų darbų nesektų, o susekęs kam reikiant nepraneštų <...> Sekime ponus ir jų bičiulius ir iškovosime sau laisvę, ir apginsime turtą, padarysime lenkų dvarininkų galybei galą“⁹. Komitetai telkė vyrus stoti savanoriais į kariuomenę, į šaulių ir partizanų būrius, rinko aukas, gaudė pabėgusius belaisvius, dezertyrus, vykdė antilenkišką propagandą. Visoje šalyje, miestuose ir miesteliuose, vyko patriotiniai gyventojų mitingai ir manifestacijos. Jauni vyrai, ypač aukštesniųjų klasių gimnazistai, stoji į kariuomenę savanoriais.¹⁰

Rengdami koncertus ir vakarus, kurių pajamos buvo skiriamos šalies gynybai, gynimo komitetų ir kitoje patriotinėje veikloje aktyviai dalyvavo rašytojai, menininkai, negausi tuometinė inteligentija, ypač Kipras Petrauskas, Juozas Vaičkus, Antanas Sodeika, Adelė Galaunienė, Juozas Tallat-Kelpša ir kiti. Į „Geležinio vilko“ šimtinę įstojo Kazys Binkis.“ Spalio 10 d. profesoriai Zigmas Žemaitis ir Jonas Vabalas-Gudaitis Aukštųjų kursų dėstytojų vardu kreipėsi į LGK pareikšdami, kad dabar ne laikas mokytis ir kad visa dėstytojų bendrija nuo šiol yra Komiteto žinioje.¹¹ Panašų pareiškimą padarė gydytojai, Sporto sąjungos centro valdyba¹², kitos visuomeninės organizacijos.

Pavojuj motina Tėvynė!

Ateina audra iš pietų!

Tai lenkas, išgama tautų,

Mums neša pančius ir žudynes,

Dvarų ieškodams prarastų.

Tokiomis eilėmis ginti Tėvynę ragino Maironis.

Lietuvių tautos kovą su Lenkija tvirtai rėmė beveik visų tautinių mažumų gyventojai, ypač žydai ir vokiečiai. Spalio pradžioje prie Žydų tautos tarybos buvo sudaryta Valstybės gynimo sekcija, kuri

⁵ SSD, 1920 10 08 posėdis.

⁶ „Ypatingų Valstybės apsaugos įstatų pakeitimas ir papildymas“, *Vyriausybės žinios*, 1920 10 22, nr. 49, eil. nr. 487.

⁷ Ten pat, eil. nr. 483, 485, 486; nr. 50, eil. nr. 490.

⁸ „Iš Lietuvos gynimo komiteto“, *Lietuva*, 1920 10 01, nr. 212.

⁹ „Ginkimės nuo lenkų“, ten pat.

¹⁰ Spalio 11 d. Elta pranešė, kad Šiauliuose buvo paleisti V-VIII klasių moksleiviai, kurie rengėsi vykti į Kauną, o iš ten - kaip šauliai į frontą („Šiauliai gina tėvynę“ *Lietuva*, 1920 10 14, nr. 223). Spalio 19 d. Elta pranešė, kad Panevėžio vyrų gimnazijos aukštesniųjų klasių mokiniai išėjo į šaulius, žydų jaunimas taip pat rašosi į šaulius („Panevėžys prieš lenkus“, *Lietuva*, 1920 10 21, nr. 229). Lapkričio 21 d. kovose su lenkais žuvo Ramygalos progimnazijos moksleiviai šauliai Jonas Ambrazevičius ir Stasys Klimavičius (*Lietuva*, 1920 11 30, nr. 262).

¹¹ „Kauno kronika“, *Lietuva*, 1920 10 15, nr. 224; „Geležinio Vilko“ kronika“, *Lietuva*, 1920 10 19, nr. 227.

¹² „Iš Vyriausiojo Lietuvos gynimo komiteto“, *Lietuva*, 1920 10 12, nr. 221. Jos pareiškime sakoma: „Kviečiam sportininkus veikliai dėtis Tėvynės gynimo darban, vadovaujantis šūkiu „Viską Tėvynei, nieko sau!“, *Lietuva*, 1920 10 26, nr. 233. Kovose su lenkais žuvo Kauno moksleivis sportininkas V. Dovydaitis.

ragino savo tautiečius ginti Lietuvą, stoti savanoriais į kariuomenę, rinkti aukas.¹³ Prie vietinių žydų bendruomenių kūrėsi gynybos komitetai, kurie veikė išvien su tokiais pat lietuvių komitetais. Spalio 13 d. išėjo Vaižganto redaguotas dienraščių „Lietuva“, „Laisvė“, „Jidische Stime“ ir „Litauische Rundschau“ jungtinis numeris. Keblioje padėtyje atsidūrė Seimo lenkų frakcija. Pripažinusi Lietuvos nepriklausomybę, ji sustojo pusiaukelėje: rugsėjo 25 d. Seimo posėdyje nepasmerkė Lenkijos agresijos ir demonstratyviai išėjo iš Seimo salės.¹⁴

Kitoks požiūris į valstybės gynimą buvo Tautos pažangos partijos vadų. Jie nepritarė liaudies karui (kraštą ginti turinti kariuomenė, valdžia - tam jos ir skirtos), socialiniam jo pobūdžiui: niekam nevalia „mesti vieną luomą prieš kitą“ — juk yra ir lojalių dvarininkų; „negalima žmonėms, patiems suėjusiems kur sodžiuje į komitetą, pavesti sekti dvarininko žingsnius, sekti valdininkus ir juos šalinti. Dievaži, išeis iš to didžiausia netvarka ir daug bėdos“¹⁵. 1920 m. spalio 14 d. Tautos pažangos partijos rezoliucija ragino įtraukti tautą į valstybės kuriamąjį ir ginamąjį darbą „per Valstybės organus, o ne pasklisti po įvairius komitetus, sąjungas, organizacijas, dirbančias savarankiškai Valstybės organams privalomą darbą“. Todėl reikia tuojau išrinkti valstybės Prezidentą, turintį plačius įgaliojimus tvarkyti vidaus ir užsienio politiką.¹⁶ Jokios saviveiklos, liaudies iniciatyvos, viską daryti griežtai centralizuotai ir tik per valdžios įstaigas. „Isterišką“ Seimo „šakių ir dalgių“ politiką pašiepia Č. Laurinavičius.¹⁷ Tačiau kur tautininkų vadų politika nuvedė Lietuvą 1918 m. pabaigoje-1919 pradžioje ir 1940 m. vasarą? Mažai valstybei, neturinčiai stiprios kariuomenės, tautos ir visuomenės susitelkimas ir aktyvumas yra bene stipriausias ginklas kovoje su priešū.

1920 m. rudenį mirtino pavojaus akivaizdoje demokratinė Lietuva, jos valdžia ir visuomenė, nesugniužo. Užėmęs Vilnią, L. Želigowskis ultimatyviai pareikalavo, kad Lietuvos Vyriausybė pradėtų su juo derybas, kitaip jis užimsiąs ir Kauną. K. Griniaus Vyriausybė sutiko derėtis su Lenkija, bet ne su jžūliu „maištininku“.¹⁸ Sukaupę visas jėgas, pirmosiomis lapkričio dienomis lietuviai sustabdė želigovskininkų veržimąsi gilyn į Lietuvą, o to paties mėnesio 17-21 d. sumušė juos prie Giedraičių ir Širvintų. Tauta apgynė savo valstybę, nors laikinai ji buvo likusi be sostinės Vilniaus.

Kai buvo sprendžiamas klausimas - būti ar nebūti Lietuvai, į valstybės gynybą tiesiogiai įsitraukė ir Steigiamojo Seimo nariai. Rugsėjo 27 d. Seimas išleido į frontą atstovą V. Šmulkštį, o spalio 15 d. nuo posėdžių lankymo atleido į šalies gynybos reikalus įsitraukusius majorą K. Škirpą (organizavo savanorių pulką), K. Kupčiūną ir A. Tamošaitį.¹⁹ Spalio pradžioje keturi Seimo nariai (J. Staugaitis - KD blokas, M. Sleževičius - LSLDP, V. Čepinskis - LSDP, M. Soloveičikas - žydų frakcija) išsirengė į pusantro mėnesio trukusią kelionę po Londoną, Paryžių ir Romą, siekdami neutralizuoti antilietuvišką Lenkijos propagandą ir pagreitinti Lietuvos pripažinimą.²⁰ Spalio 22 d. posėdyje Steigiamasis Seimas nutarė laikinai nešaukti plenarinių posėdžių ir pasiųsti savo narius į frontą, į centrinės ir vietinės valdžios įstaigas, kad padėtų organizuoti šalies gynybą.

Sustabdydamas plenarinius posėdžius, Seimas išsirinko vadinamąjį Mažąjį Seimą, kurį sudarė Seimo Pirmininkas A. Stulginskis ir šeši nariai: M. Krupavičius ir A. Tumėnas iš LKDP, M. Sleževičius ir V. Lašas iš LSLDP ir Valstiečių sąjungos, K. Venclauskis iš LSDP, N. Fridmanas iš žydų frakcijos. Pagal Mažojo Seimo sudarymo įstatymą šiai institucijai buvo pavestos pagrindinės Steigiamojo Seimo

¹³ „Žydų komitetas nepriklausomybei ginti“, *Lietuva*, 1920 10 15, nr. 224.

¹⁴ „Ko jie nori?“, *Lietuva*, 1920 10 03, nr. 214.

¹⁵ A. Smetona, „Katruo keliu“, *Tauta*, 1920 10 16, nr. 52.

¹⁶ „Tautos pažangos partijos rezoliucija“, A. Smetona, „Katruo keliu“, *Tauta*, 1920 10 16, nr. 52

¹⁷ Č. Laurinavičius, „Geopolitikos ir demokratijos dilema“, p. 37.

¹⁸ B. K. Balutis: *jo gyvenimas ir darbai*, parengė V. Sirvydas, Sodus, Michigan, 1951, p. 66-67; K. Žukas, *Žvilgsnis į praeitį: žmogaus ir kario atsiminimai*, Vilnius, 1992, p. 205-216.

¹⁹ SSD, 45 posėdis; „Steigiamasis Seimas“, *Lietuva*, 1920 10 17, nr. 226.

²⁰ „St. Seimo delegacija užsienyje“, *Lietuva*, 1920 11 20, nr. 254.

funkcijos: leisti būtiniausius įstatymus, tvirtinti kreditus vykdomajai valdžiai, prižiūrėti įstatymų vykdymą.”²¹ Per beveik trijų mėnesių laikotarpį Mažasis Seimas sušaukė 45 posėdžius, apsvarstė 51 įstatymų sumanymą, priėmė 25 įvairioms gyvenimo sritims skirtus įstatymus.²² Visą tą laiką dirbo Steigiamojo Seimo komisijos.

Sumažėjus pavojui iš Lenkijos, 1921 m. sausio 17 d. Steigiamasis Seimas atnaujino plenarinius posėdžius. Tylos minute Seimo nariai pagerbė kovose su lenkais žuvusį Seimo narį karininką Antaną Matulaitį. [...]

(Iš: Danutė Blažytė – Baužienė ir kt. Lietuvos Seimo istorija. XX – XXI a. pradžia. Vilnius, 2009, p. 56, 72 – 77)

²¹ „Mažajo Seimo sudarymo įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1920, nr. 50, eil. nr. 491

²² 1921 m. sausio 17 d. A. Stulginskio pranešimą Seimui žr.: *SSD*, 1921 01 17 posėdis.